

GAZİ TÜRKİYAT

B A H A R / 3 6

2 0 2 5

ISSN: 1307-914X

e-ISSN: 2979-9368

ARAŞTIRMA MAKALESİ / Research Article

Atıf / Citation

TUNCEL, R. (2025). "Runik Harfli Eski Türk Yazıtlarında Yer Alan kazan- Eyleminden Hareketle Eski Türk Kültüründe Karizmatik Otoritenin İnşası ve Sürdürülmesi". *Gazi Türkiyat*, 36: 217-241.

Geliş / Submitted

17.01.2025

Kabul / Accepted

18.04.2025

DOI

10.34189/gtd.36.011

RUNİK HARFLİ ESKİ TÜRK YAZITLARINDA YER ALAN KAZGAN-EYLEMİNDEN HAREKETLE ESKİ TÜRK KÜLTÜRÜNDE KARİZMATİK OTORİTENİN İNŞASI VE SÜRDÜRÜLMESİ

The Construction and Maintenance of Charismatic Authority in Old Turkic Culture through the Lens of the Verb Kazgan- in Old Turkic Inscriptions Written in Runic Script

Rıza TUNCEL*

Öz

Eski Türk kültüründe ölen kişi için yazıt dikmek önemli bir gelenektir. Adına yazıt dikilenler genellikle toplumun yöneticisi olan ya da topluma çeşitli şekillerde fayda sağlamış kişilerdir. Bu geleneğin özellikle yöneticiler bazında gerçekleşmesinin sebebi, eski Türk kültüründe liderlerin ve onların kurduğu otoritenin karizmatik kökenlerinde aranabilir. Bu bağlamda runik harfli eski Türk yazıtlarında bahsi geçen faydaları ifade eden ve karizma kavramına işaret eden önemli kelimelerden biri de kazan- eylemi ve bu eylemin çeşitli varyantlarıdır. Bu kelime yazıtlarda, daha önce gerçekleşmiş ve toplum için başarı olarak kabul edilen eylemlerden sonra, kazanılan başarıların sonucunu ifade eden ikincil bir eylem ya da durumu ifade eden, liderlerin karizmatik otoritelerini tesis etmelerini ya da perçinlemelerini sağlayan bir konumdur. Çalışmada öncelikle karizmatik otorite ve eski Türklerde bu tür otoritenin yansımalarına dair bilgiler verilmiştir. Ardından runik harfli Köktürk, Uygur ve Yenisey yazıtlarında kazan- eylemi ve bu eylemin varyantlarının ifade ettikleri ile eski Türk kültürünün liderlik anlayışı arasında ilgi kurulmuştur. Ayrıca yazıtlarda kazan- eyleminin nesnelerinin (kazgak) ne olduğu, eylemin ne şartlarda (ticaret, savaş, çalışma vs.) ve kim tarafından kim/ne (devlet, kağan, boy, aile vs.) için gerçekleştirildiği de karizmatik otorite bağlamında irdelenmiştir.

* Arş. Gör. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tokat/TÜRKİYE. tuncelriza@gmail.com, 0000-0003-4364-1513

Anahtar Kelimeler: kazgan-, eski Türk yazıtları, Yenisey yazıtları, karizmatik otorite, eski Türk kültürü.

Abstract

Erecting inscriptions for the deceased was a significant tradition in ancient Turkic culture. Inscriptions were erected for generally the rulers of the society or individuals who had provided various forms of benefit to the society. The fact that this tradition was primarily centered around rulers can be traced to the charismatic origins of leadership and authority in old Turkic culture. In this context, one of the key terms related to charisma and points out the benefits described in the Old Turkic inscriptions written in runic script is the verb kazgan- and its various forms. In the inscriptions, this word occupies a position where it denotes a secondary action or signifies the outcomes of prior deeds considered successes by the community, thereby serving to establish or reinforce the charismatic authority of leaders. This study first provides an overview of charismatic authority and its reflections in old Turkic society. Following this, the verb kazgan- and its derivatives, as they appear in the Old Turkic inscriptions of the Köktürk, Uighur, and Yenisei periods, are analyzed concerning the old Turkic understanding of leadership. Moreover, the objects of the verb kazgan- (which called kazgak), the conditions under which this action took place (trade, war, labor, etc.), and who performed it for whom or what (state, khagan, tribe, family, etc.) are examined within the framework of charismatic authority.

Keywords: kazgan-, old Turkic inscriptions, Yenisei inscriptions, charismatic authority, old Turkic culture.

GİRİŞ

Liderler, toplulukları adına karar alma yetkileri nedeniyle bulundukları organizasyonlarda kritik bir rol üstlenir. Yasal veya geleneksel liderlik anlayışına sahip olmayan toplumlarda, liderlik konumuna gelmek ve bu konumu sürdürmek için liderlerden belirli eylemler beklenmektedir. Weber, bu tür bir liderlik meşruiyetini ve bu yolla elde edilen otoriteyi karizma kavramıyla açıklamıştır. Karizmatik otoriteye dayalı topluluklarda lider, yönetim gücünü vahiy, kahramanlık veya topluma örnek teşkil eden davranışlarından alır ve otoritesi, toplumun bu karizmaya olan inancıyla sınırlıdır (2012: 54-55). Bu karizmanın temelini oluşturan durumun ortadan kalkması hâlinde, otorite de zayıflamakta veya yok olmaktadır. Ayrıca Weber, yasal, geleneksel ve karizmatik otorite türlerinin tarihte saf bir biçimde bulunamayabileceğini ve yönetim meşruiyetinin genellikle bu otorite türlerinin karma özelliklerinden kaynaklandığını belirtmiştir (2012: 55).

Köktürk Kağanlıkları (Taşağıl 2012: 1) döneminde başlayıp Uygur Bozkır Kağanlığı (Ölmez 2015: 11) ve Kırgız Kağanlığı (Yenisey yazıtları) dönemlerinde devam eden yazıt dikme geleneği, Türk dili ve kültürü açısından son derece önemli eserlerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Bu yazıtlarda, ölen kişinin toplumu için yaptığı faydalı işler vurgulanır. Alyılmaz (2011: 98) eski Türklerde mezar kompleksi inşa etme geleneğinin ölen kişiye bir “ev” yapma ve “ölen kişinin hatırasını canlı tutma; onu, düşüncelerini ve misyonunu gelecek kuşaklara aktarma kaygısı”na dayandığını ifade etmektedir. Mezar komplekslerinin içerisinde yer alan yazıtlar, özellikle ikinci işlevi yerine getirmede önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, elde edilen karizma ve otoriteyi ifade eden kelimelerden biri de *kazgan-* eylemidir. Bu fiil, “kazanmak, kazanç

elde etmek, ganimet sağlamak” ve *“(il, bodun, törü ile) elde etmek, edinmek, fethetmek”* anlamlarına gelir (Şirin 2016: 732).

Çalışmada, karizmatik otorite kavramı açıklanarak eski Türk yönetim ve liderlik anlayışının bu kavramla ilişkili temelleri ele alınmıştır. Ardından, runik harfli Eski Türk yazıtlarında geçen *kazgan-* eylemi ve türevleri, bu eylemin bağlamları, nesneleri, gerçekleşme koşulları ve kimin tarafından, kim ya da ne (devlet, kağan, boy, aile vb.) için yapıldığı, karizmatik otorite bağlamında incelenmiştir.

1. KARİZMATİK OTORİTE KAVRAMI VE ESKİ TÜRK SİYASİ TEŞEKKÜLLERİNDE KARİZMATİK OTORİTE

1.1. Karizmatik Otorite Kavramı

Karizma kavramını, bir kişiyi diğerlerinden ayıran ve onu doğüstü, insanüstü ya da insanlar arasında ender rastlanan güç ya da niteliklere sahip kişilere atfedilen bir özellik olarak açıklamak mümkündür. Weber’e göre ilkel şartlarda karizmatik liderler avda topluma öncülük eden ve savaş durumunda kahramanlık gösteren kişilerdir (2012: 90).

Literatürde karizmatik otoriteden ve karizmatik liderlikten bahseden ilk kişi olarak Weber gösterilmektedir (Günçavdı 2017: 21-22). Ona göre karizmatik liderliğin oluşabilmesi için güç ihtiyacı içinde bulunanların (toplumun) kabulü gereklidir. Bu onaylama gönüllü olup başlangıçta bir “belirti”nin gözlenmesinden kaynağını alır. Bu belirtinin uzun süre görülmemesi karizmatik gücün ve bu gücü başıslayanın (tanrı) lideri terk ettiği düşüncesini tetikler. Yönetimde gösterilen başarısızlık ve bunun bir sonucu olarak yönetilen kişilere fayda sağlayamama karizmatik gücün ortadan kalkmasına neden olur (Weber 2012: 91-92). Bundan başka, karizmatik liderin ölmesi de karizmanın ölmesine, yani ortadan kalmasına neden olmaktadır (Gül 2003: 20). Yenisey yazıtlarından E 26 (Oçuru) yazıtının 5. satırında bulunan *yėti yëğirmi erdemi yasınta erdem ölti* “On yedi kahramanlığı (vardı). Yasında kahramanlığı da öldü.” (Aydın vd. 2013: 77) ibaresi de bu durumun yazıtlardaki bir yansıması olarak düşünülebilir.

Karizmatik güç, otorite elde etmede her zaman tek başına belirleyici olmayabilir. Weber’in örneğinde, “kahraman savaşçılar ve askerler” aynı zamanda ganimet peşindedir. Lider, karizmatik özellikleri nedeniyle seçilmiş olsa da prestijini korumak ve artırmak için güç gösterilerine ihtiyaç duyar; böylece, karizmatik gücünün devam ettiğini topluma kanıtlar (2012: 94). Ayrıca, savaşlar ve elde edilen başarılar sonrası sağlanan ganimet, liderin takipçilerinin ihtiyaçlarını karşılamasına ve onların desteğini sürdürmesine olanak tanır. Bu çerçevede, ekonomik kazanç sağlama yolları, yalnızca liderin prestijini artırmakla kalmaz, aynı zamanda karizmatik gücün

topluluğun ihtiyaçlarını karşılama mekanizması hâline gelmesine de sebep olur (2012: 94-95). Böylelikle karizmatik liderler, idare ettikleri toplulukların ihtiyaç ve isteklerini kolektif bir ilgiye dönüştürme becerisine sahiptir (Gül 2003: 22) ve bu sayede topluluğun bağlılığını ve sadakatini kazanır. Liderin belirlediği hedeflere ulaşmada, topluluk üyelerinin bağlılığı en kritik etken olarak görülmektedir (Dick ve Metcalfe 2001: 112). Sistemin sürdürülebilirliği, başarıya ve bu başarının tekrarına bağlıdır. Zamanla, başarıyı getiren davranış kalıpları tekrar edilerek, Akıncı Vural ve Coşkun'un "*çalışanların tutum, inanç, varsayım ve beklentileriyle bireylerin davranışlarını ve bireyler arası ilişkilerini belirten faaliyetlerin nasıl yürütüldüğünü gösteren normlar*" (2007: 9) olarak tanımladığı bir örgüt kültürünün oluşmasına zemin hazırlamaktadır (Gül ve Aykanat 2012: 22).

Karizmatik liderlerin öncülük ettiği toplumlarda, liderin yürütücü olarak belirlediği kişilerin atamalarında da karizmatik nitelikler ön plandadır. Bu durum, liderin çekiciliği nedeniyle astların ona öykünmesiyle açıklanabilir (Gül 2003: 23). Bu bağlamda, yürütücüler ya zaten karizmatik bir güce sahip oldukları için seçilmişlerdir ya da liderin seçimiyle bu karizmatik gücü kazanmışlardır (Weber 2012: 92-93).

1.2. Eski Türk Siyasi Teşekküllerinde Karizmatik Otorite

Konargöçer toplulukların siyasi teşekküllerinin şekillenmesinde kendi yaşam alanlarında oluşturdukları hayat tarzları ve ekonomik faaliyetleri son derece önemli olmuştur. Dolayısıyla çalışmada, öncelikle konargöçerlerin ve bu tür bir hayat tarzına sahip olan eski Türklerin örgütleniş biçimleri hakkında bilgi verilmiştir.

Barfield göçebelerin tarihlerini ve diğer komşu bölgelerle ilişkilerini düzenleyen unsurların, onların hareket döngüleri, hayvancılıkla ilgili gereksinimleri, ekonomik kısıtlamalar ve temel politik organizasyon durumları olduğunu ifade etmiştir (1989: 20). Altay konargöçerlerinin en yaygın geleneksel yaşam ve üretim biçimi avcılıkla desteklenen hayvancılık faaliyetleridir. Divitçioğlu'na göre koyun ve at, konargöçer Türkler için temel üretim araçlarıdır ve hayvan sürülerinde yaşanacak olumsuz bir değişim, topluluğun varlığını tehdit edebilir (2005: 192-193).

Eski Türk toplumu için kan akrabalığı en temel örgütlenme nedeni olarak görülmektedir. İnan'ın kan akrabalığına dayandığını ifade ettiği *oguş* "aile" terimi (1956: 181), Kafesoğlu'na göre eski Türkler için tüm siyasi yapıların temelini oluşturan birimi ifade eden bir terimdir (2016: 219). Eski Türklerde ailelerin veya *urug*'ların birleşmesiyle *boy* (Eski Türkçe *bod*) siyasi teşekkülü oluşmaktaydı ve boyların başında *bey*'ler (Eski Türkçe *beg*) bulunmaktaydı. Arazi ve askere sahip olan bu teşekküllerin mülkleri ve hayvan sürüleri üzerinde sahiplik hakları bulunmaktaydı (Kafesoğlu 2016: 221).

Kafesoğlu, bozkır Türk siyasi teşekküllerinin oluşum ve gelişim süreçlerinde, boyların öncelikle siyasi yapılarını sağlamlaştırıp askerî güçlerini artırarak kontrol ettikleri alanları genişlettiklerini belirtmiştir. Ardından, elde edilen ekonomik istikrarı koruma amacıyla, boy ya da boylar birliği adına karar alan beyin ailesinin “sülâle” niteliği kazandığına dikkat çekmiştir (2016: 223). Bu süreçte, boyların siyasi güçlerini pekiştirip etki alanlarını genişletmeleri ve bunu sürdürebilmek için gerçekleştirdikleri eylemler, makalenin konusu açısından önemlidir.

Konargöçerlerin ekonomik faaliyetlerinin bir diğer önemli unsuru ticarettir. Barfield, konargöçerlerin ticarete önem vermesinin, iç ekonomik yapılarının kırılganlığına dayandığını belirtir. Bu nedenle, İç Asya’daki konargöçer toplumlar, ekonomik istikrar sağlamak için step dışı kaynaklara ulaşmanın yollarını aramışlardır. Bu yöntemler, barış dönemlerinde ticaret, savaş dönemlerinde ise yağma olarak şekillenmiştir. Barfield’e göre, Hsiung-nu İmparatorluğu bu soruna çözüm olarak içlerinde bir konfederasyon kurmuş ve liderleri olan *Shan-yü* (Hsiung-nu devletinin başındaki kişilerin ünvanı) aracılığıyla Çin’den ihtiyaç duyulan malları ticaret ve yağma yoluyla temin etmiştir. *Shan-yü*, dış ilişkileri yönetmenin yanı sıra Çin’den elde edilen malları bağlı boylara dağıtan bir otoriteye sahiptir. Barış döneminde bu mallar ticaretle, savaş döneminde ise *Shan-yü* tarafından düzenlenen yağma seferleriyle elde edilmiştir. Barfield, Hsiung-nu devletinin ve *Shan-yü*’nün, bu strateji sayesinde devleti ve bağlı boyları bir arada tutabildiğini ifade etmektedir (1989: 45).

Türkistan konargöçerlerinde, özellikle eski Türk devletleri ve bu devletleri oluşturan daha küçük teşekküllerde liderler, meşruiyetlerini farklı yollarla sağlamışlardır. Araştırmacılar, bu meşruiyetin kaynağı olarak töre, karizma, ticaret ve yağma faaliyetleri sonucunda elde edilen ürünlerin adaletli dağıtımı gibi unsurları öne sürmüşlerdir.

Barfield’in (1989: 5) Radloff’tan (1983: 513-517) aktardığına göre, konargöçer imparatorluklarında güç, liderin (kağan) karmaşık kabile ağı içinde gücünü ve zenginliğini dağıtma yeteneğinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle yönetim gücü ve sürekliliği, kişisel karizma ile ilişkilidir. Liderin ortadan kalkmasıyla, çevresindeki güç merkezi de dağılmakta ve imparatorluk yapıları, özellikle farklı unsurlardan oluşan yapılar, çözülmektedir. Barfield bu görüşü desteklemektedir. Ona göre, konargöçer devletlerin varlıklarını sürdürebilmeleri, devlet dışı kaynak ve imkânlarla olmuştur. Bu kaynaklar, imparatorluk merkezi tarafından yağma, ticaret hakları ve hediyeleşme (haraç) yoluyla elde edilmiştir. Böylece, yerel boy liderleri, imparatorluk desteğiyle, aksi takdirde elde edemeyecekleri gücü kazanmışlar, ancak karşılığında kendi otonomilerini kısmen yitirmişlerdir (1989: 8).

Barfield, görüşünü Orta Asya’da konargöçer kültürün önemli kurucularından olan Hsiung-nu devletinin organize olma kaidelerinden ve dış politikasından örnek

vererek somutlaştırmaktadır. Ona göre, bölgesel liderler ve veraset sistemi, *Shan-yü*'nün gücünü sınırlayan ve düzenleyen iç unsurlardır. *Shan-yü*, Han (Çin) yönetimi ile Hsiung-nu İmparatorluğu içindeki boy beyleri arasında bir aracı gibi işlev görmüş, aynı zamanda Çin'den ticaret avantajları ve haraç elde eden prestijli bir elçi olarak konumlanmıştır (1989: 37).

Jagchid ve Hyer'e göre, geleneksel olarak otlakların genişletilmesi veya kontrolü, konargöçer toplumlarda konfederasyonların oluşmasının temel nedenidir (2018: 25-26). Bu bağlamda, konargöçer topluluklarda devletleşme, iç dinamiklerle açıklanabilir. Liderin rolü ise, otlaklar üzerindeki hâkimiyet kurma yeteneğiyle ilişkilidir.

Kafesoğlu, Köktürk yazıtlarında “*eski Türk sosyal hayatını düzenleyen “mecburî” kaideler (normlar) bütünü*” olarak tanımladığı *törü* kelimesi ile *il* kelimesinin birlikte kullanım sıklığına işaret ederek “*Türk devletinin özel kanunlara (töre) dayalı bir kuruluş*” olduğunu ifade etmiş, töreyi devletin varlık koşulu olarak görmüştür (2016: 237). Ona göre törenin yanında *kut* ve *ülüg* kavramları da meşruiyet açısından son derece önemlidir. Köktürk yazıtlarından hareketle Türk hükümdarlarının Tanrı'dan *kut* ve *ülüg* (kısmet) alarak tahta çıktıkları tanınlanmaktadır (2016: 240). Hükümdarların yönetim gücünü (erkini) kaybetmeleri ise Tanrı'nın verdiği kutu geri alması olarak yorumlanmaktadır (2016: 247). Dolayısıyla Kafesoğlu, Türklerde hükümdarlık anlayışında karizmatik liderlik temelinin yanında kanûnî meşruiyetin de bulunduğunu ifade etmiştir (2016: 248).

Divitçioğlu, I. ve II. Türk Kağanlıkları döneminde hüküm sürmüş olan kağanların “*toplumların kalımını sağlayan, onun yeniden-üretim koşullarını veren*” bir konumda olduklarını ve bu konumlarını Tanrı'nın kendilerine verdiği yetkiyle birleştirerek toplum için bazı işlevler yüklendiklerini ifade etmiştir (2005: 83). Ona göre Tanrı'nın *kut*, *küç* ve *ülüg* ile donattığı kağan (bahsi geçen bu üç unsur Tanrı tarafından geri de alınabilir), bu üç unsuru sırasıyla kutsallık, savaşkanlık ve üretkenlik özellikleri göstererek pekiştirmelidir. Böylelikle kağan toplumun yeniden-üretimle ilgili süreçlerini gerçekleştirebilir (2005: 84-85).

Törenin liderlere meşruiyet sağlayan unsurlardan biri olduğunu düşünen araştırmacılardan biri de Divitçioğlu'dur (2005: 176-177). Töre, ona göre Türk Kağanlığı döneminde kağanların sürdürülmesini sağladığı, halkın sorumluluk ve yönetilme tarzını çeşitli kurallara bağlayan gelenek ve görenek bütünüdür. Bu durumda kağanın törenin varlığını ve sürdürülmesini sağlama, halkın ise kağana *işig küçüg ber-* (iş ve gücü/hizmeti ver-, itaat etme) sorumluluğu vardır. İtaatsizlik hâlinde devlet elden gidebilir. Türk kağanına iş gücü vermesi beklenen tek zümre halk değildir, bağlı beylerin (soyluların) da bu sorumluluğu yerine getirmesi beklenmektedir. Divitçioğlu, kağana verilmesi beklenen iş ve güç sorumlulukları arasında askerî

harekâtlara katılma olduğunu ifade etmiştir. Ona göre bu görev kutsal ile bereket arasında bir köprü işlevi görmektedir (2005: 176-177).

Divitçioğlu'na göre İç Asya'da federasyon kurabilen ya da kurulan federasyona katılan boyların sıradaki önemli hedefi kendi güçlü ekonomilerini kurmaktır. Kurulan ekonomik yapının korunumu ve konfederasyon-boy içerisinde elde edilemeyen ürünlere erişimin bir türü olarak yağma gerçekleştirmek için bir ordu gereklidir. BK G 11-12'de bahsedilen seferlerin itici sebebi de askerî baskıyla haraç (ticaret hakkı) ve yağma yoluyla iktisadi çıkar elde etmedir (2005: 214). Ticaret açısından Türk Kağanlığı için temel ihraç ürünü at, ithal ürünü ipektir. İpeğin başlıca ithal mal olarak arzulanmasının sebebi, beylerin ve kağanların statülerini gösterme isteğinin yanı sıra ipeğin Asya'da bir tür para olarak da kullanılmasıdır (Divitçioğlu 2005: 223). VI.-VIII. yüzyıllarda Orta Asya'da para olarak ipeğin yanında değerli madenlerden yapılmış madenî paralar ve belki çeşitli külçeler ile çeşitli hayvan kürkleri ve derileri de kullanılmıştır (2005: 229). Dolayısıyla bu ürünlerin günlük hayatta kullanımlarından başka, para işlevine sahip olmaları sebebiyle de konargöçerlerin ilgisini çektiği düşünülebilir.

Aynı zamanda hem geleneksel hem de karizmatik köklere vurgu yapan Golden'a göre bozkır Türk devlet yapısının *"üyeleri hem onun içinde doğmuş, hem de ona katılmış kimseler"*dir. Bundan dolayı bu devletlerin liderlik anlayışı *"gelenekten inen ve aynı zamanda karizmatik bir uruğun siyasi önderliğinin tanınmasıyla oluşan"* bir yapıya dayanmaktadır (2017: 20).

Ercilasun (2016: 429) eski Türk yazıtlardan hareketle eski Türklerin dünya görüşünü *"belirli yasalara ve düzene sahip olan, milleti kalkınmış ve birlik halinde bulunan, ebedî olarak yaşayacak bağımsız, kudretli ve büyük bir devlete sahip olmak"* şeklinde açıklamıştır. Eski Türk yöneticileri de bu ideali yansıtmak için çeşitli eylemler gerçekleştirmişler, bu eylemler de onlara yönetim meşruiyeti sağlamıştır.

2. RUNİK HARFLİ KÖKTÜRK, UYGUR VE YENİSEY YAZITLARINDA KAZGAN-EYLEMİNİN İŞARETLEDİĞİ, KİŞİYE KARİZMA VE KARİZMATİK OTORİTE SAĞLAYAN EYLEMLER

2.1. Ekonomik Değeri Olan Ürünlerin Elde Edilmesi ve Dağıtım Vasıtasıyla kazanmak

I. Türk Kağanlığı'na ait en eski yazılı kaynaklardan biri olan Bugut Yazıtı, kağanların halklarına elinde bulunan ya da çeşitli şekillerde elde ettikleri çeşitli kaynakları paylaştıkları tanıklanmaktadır. Ticaret ve seferler yoluyla elde edilen malların dağıtım, kağanın beylere ve halka karşı sorumluluğu olarak görülmüş ve bu uygulama I. Türk Kağanlığı döneminde var olmuştur. Yazıtta, kağanın halkına karşı

cömertliği vurgulanarak yönetim gücünü pekiştirdiği belirtilmiştir. Yazıtın (B II) 4. satırında, Mukan Kağan için “o iyi para dağıtmıştır ve halkı iyi beslemiştir” (Çağatay ve Tezcan 1976: 251) ifadesi yer almakta, (B II) 13. satırda ise Taspar Kağan dönemindeki bir harekâttan “süvariler savaşçılar ganimeti böylece taksim ettiler” (Çağatay ve Tezcan 1976: 251) şeklinde bahsedilmektedir. Bu örnekler, kağanın halkına karşı sorumluluğunu yansıtmaktadır. İlk örnekte ticaretle elde edilen kazançlardan, ikinci örnekte ise savaşla elde edilen ganimetlerden söz edilmektedir. Bu, kağanın gücünün hem barış hem de savaş koşullarında üretkenliğe dönüştüğünü göstermektedir.

II. Türk Kağanlığı döneminde “kağan ve kumandanlar” tarafından dikilen yazıtlar, Türk “tarihi, yaşayışı ve inancı” hakkında önemli bilgiler içermektedir (Alyılmaz, 2005: 3). Bu döneme ait BK yazıtının G 10. satırında, Bilge Kağan’ın halkına “daha iyisini” kazandırdığı ifade edilmektedir. Burada kazançtan kastın, koşulların (özellikle ekonomik) iyileştirilmesi olduğu düşünülebilir. Bilge Kağan, bu iyileştirmeyi *şad*’lık yaparak ve sonrasında kağan olarak tahta çıkarak gerçekleştirdiğini, yani siyasi ve iktisadi istikrarı sağlamak ve sürdürmekle halkına fayda sağladığını belirtmiştir:

men tokuz yegirmi yıl şad olortum tokuz yegir]mi yıl kagan olortum el tutdum otuz artukı bir [yaşıma] <...> türiüküme bodunuma yegin ança kazganı bertim bunça kazganıp kañım kagan ıt yıl onunç ay altı otuzka uça bardı “Ben on dokuz yıl şad olarak görev yaptım. On dokuz yıl kağan olarak tahtta kaldım. Devleti yönettim. Otuz bir yaşımda <...> Türklerim, halkım için daha iyisini öylece elde ettim. Bunca (şeyi) elde edip babam (bilge) kağan ıt yılının onuncu ayının yirmi altısında sonsuzluğa uçup gitti.” (Aydın 2018: 97-98; bk. Alyılmaz 2005: 103; Tekin 2010: 66-68; Ölmez 2015: 144, 159; Ercilasun 2016: 584-585; Şirin 2016: 636-637).

BK D 34. satırda, Oğuzlar ve Otuz Tatarlar ile yapılan savaşın ardından ordularının bozulması ve *el*’lerinin alınmasından bahsedilmekte ve hemen sonrasında *ança kazganıp* ifadesi yer almaktadır. Burada *kazgan-* eylemi, düşman ordusunun bozulması ve bahsedilen halkların *el*’lerinin alınması neticesinde gerçekleşmiştir. *Kazgan-* eylemi, savaş kazanmak ve belki de bunun doğal bir sonucu olarak yağma gerçekleştirmek gibi başka eylemlerin ardından ortaya çıkan bir durumdur. Başka halkların devletlerinin ele geçirilmesi, o devletin otlak, hazine, hayvan ve insan varlıklarının ele geçirilmesi olarak düşünüldüğünde, *kazgan-* eylemiyle elde edilenlerin pay edildiği söylenebilir. Ayrıca, BK D 35. satırda Türk halkının kendini besleyen yiğit kağanına karşı hata ettiği belirtilmiş (Tekin 2010: 62-63), bu da savaşlar sonucunda elde edilen ganimete yapılan bir vurgudur. Bu bağlamda, kağanın otoritesinin üretkenliğe dönüşmesi, savaş faaliyeti aracılığıyla gerçekleşmiştir:

süsin buzdum elin anta altım ança kazganıp <...> “Ordusunu bozguna uğrattım. Ülkesini orada teslim aldım. Bu şekilde kazanıp <...>” (Ölmez 2015: 142, 157; bk. Tekin 2010: 62-63; Ercilasun 2016: 576-577; Şirin 2016: 635; Aydın 2018: 93).

BK K 11-12. satırlarda ifade edilen altın, gümüş, ipekliler, atlar, aygırlar, samur ve dağ sıçanı derileri gibi ürünlerin, kağan tarafından kendisine bağlı halk için kazanıldığı belirtilmiştir. Bu ürünlerin, kağanın Tawgaç'tan (Çin) ticaret ya da haraç yoluyla elde etmiş olabileceği düşünülebilir. BK K 3. satırında Tawgaç ile yapılan anlaşmalara atıfta bulunulması, kağanın bu ürünleri ticaret aracılığıyla elde ettiğini ve Türk devletine, halkına sağladığını göstermektedir (Tekin 2010: 44-45). Bu durum, kağanın bağlı beylere ve halklara ürünleri pay ederek onların bağlılık ve sadakatini kazandığına dair genel bir anlayışla örtüşmektedir. Bu bağlamda, *türüküme bodunuma kazanu bértim éti bértim* ifadesi Türkiye Türkçesi'ne "(Sayılan ürünleri) Türküm için, milletim için kazandım; düzenli bir biçimde dağıttım." (Ercilasun 2016: 553) şeklinde aktarılabilir:

sarıg altu]nın ürüñ kümüşün kırğalgı kotayın kinlig işğitisin özlük atın adğırın kara k[ışın] kök teyenin türüküme bodunuma kazanu bértim éti bértim "Sarı altını, beyaz gümüşü, kenarlı ipeklileri, misk kokulu ipeklileri, has atları, aygırları, kara samurları, boz dağ sıçanı (derilerini) Türklere (tâbi) halkım için kazandım, elde ettim." (Aydın 2018: 78; bk. Tekin 2010: 48-49; Ölmez 2015: 135, 149; Ercilasun 2016: 552-553; Şirin 2016: 630).

T2 K 1-4. (59-62) satırlarda Tonyukuk, *kazgan-* eylemi neticesinde *Türk Sir Bodun'*un ve *Oğuz Bodun'*un beslenmesi vasıtasıyla Kapgan Kağan'ın (ve buradan hareketle diğer kağanların) tahtta oturabildiğini belirtmiştir. Halkın beslenmesi, ihtiyaçlarının giderilmesi kağanların en önemli görevlerindendir. Bu şekilde kağanlar otoritelerini kurmuş ya da korumuşlardır. Bağlamda geçen *sir* ibaresi Ercilasun'a (2016: 430) göre *sı-* eylemine *-r* eki gelmesiyle oluşturulmuştur ve "kırar, muzaffer" anlamına gelmektedir:

êltêriş kagan kazganmasar yok erti erser ben özüüm bilge tuñukuk kazganmasar ben yok ertim erser kapgan kagan türük sir bodun yerinte bod yeme bodun yeme kişi yeme idi yok erteçi erti êltêriş kagan bilge toñukuk kazgantok üçün kapgan kagan türük sir bodun yorıdoki <üçün> bo türük bilge kagan türük sir bodunug oğuz bodunug igidü olurur (Ölmez 2015: 187) "Êltêriş Kağan başarılı olmasaydı, o var olmasaydı, ben Bilge Tunyukuk başarmasaydım, ben var olmasaydım Kapgan Kağan, Türk Sir halkı topraklarında boy da halk da insan da olmayacaktı. Êltêriş Kağan (ve ben) Bilge Tunyukuk başarılı olduğumuz için, Kapgan Kağan Türk Sir halkını ilerlettiği için bu Türk Bilge Kağan Türk Sir halkını, Oğuz halkını besleyip yaşar." (Ölmez 2015: 196; bk. Alyılmaz 2005: 186; Ercilasun 2016: 628-629; Şirin 2016: 642; Aydın 2018: 119).

E 11-Begre yazıtının 9. satırında, adına yazıt dikilen kişinin Tawgaç'a (Çin) giderek *êl'*ine altın, gümüş, tek hörgüçlü deve ve insan (müttefik?) kazandığı ifade edilmiştir. Bu kazanımların elde edilmesi, eski Türk toplumunda liderliğin gerekliliklerinden biri olarak genellikle nadir rastlanan bir durumu yansıtmaktadır. Yazıtta, kişinin Tawgaç'a gitme amacı belirtilmemiştir. Ancak savaş, yağma ya da düşman öldürme gibi eylemlere yer verilmemesi, kişinin seyahatinin ticaret amacıyla yapılmış olabileceğini düşündürmektedir. Bu durumda, ticaret metaları ve müttefik kazanmanın, liderlerin

halkına veya kağanlarına sunmaları gereken hizmetlerden biri olduğu çıkarımı yapılabilir. Elde edilen zenginliklerin ve müttefiklerin, *er erdemi*'ni elde etme amacı güden bir hizmetle ilişkilendirilmesi mümkündür. Yazıtta, daha alt düzey bir lider ya da önde gelen bir birey olarak düşünülebilecek kişinin güçlü müttefikler kazanarak karizma elde etmesi önemli bir başarı olarak vurgulanmaktadır:

bêş yêgirmi yaşında tawgaç kanga bardım a er erdemim üçün alpın altın kümüşüg egri teve êlde kişi kazgandım a "On beş yaşında Çin hanına gittim. Erkeklik kahramanlığımı elde etmek için sıkıntıyla altın, gümüş, tek hörgüçlü deve, yurda adam kazandım" (Aydın vd. 2013: 45-46; bk. Şirin 2016: 664).

Küli Çor, Köl Tigin ve Bilge Kağan'ın silah arkadaşıdır ve onun adına inşa edilen anıt mezar kompleksi, Türk boylarının mezar alanı olarak kullandığı bir bölgededir (Mert 2015: 4). Bu anıt mezar kompleksi içerisinde bulunan yazıtın doğu yüzünün 13. (25) satırında kazanıldığı ifade edilen şeyin niteliği tam olarak anlaşılamamaktadır. Bağlamın hemen ardından Küli Çor'un hayvan sürüsünü beslediği belirtilmiştir; bu durum, kazanılan şeyin hayvan sürüleriyle ilgili olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Eğer bu yorum doğruysa, hayvan sürülerinin eski Türk toplumu açısından zenginlik göstergesi olması nedeniyle, kişinin bu kazanımının ona karizmatik bir özellik kazandırdığı düşünülebilir. Ancak aynı yazıtın bir önceki satırında yog töreninin gerçekleştirilmesi, yazıtın süslenmesi ve dikilmesinden söz edilmiştir. OK 4. (12) satırındaki örnek göz önüne alındığında, burada kazanılan şeyin yog töreni düzenleme, dikili taş yapma veya anıt mezar inşa etme hakkı ve yeterliliği ile ilişkili olma ihtimali de değerlendirilmelidir:

<...>in bo? <...> kazganıtı artuk yulkıg igit<d>i "<...> kazandı. Çok sayıda hayvan sürüsünü besledi." (Aydın 2018: 139; Şirin 2016: 647; Ölmez 2015: 219).

Eski Türk konargöçer kültüründe, üretimin ve ailenin devamlılığının teminatı olarak çocukların önemi büyüktür. Bundan dolayı, E 3-Uyuk-Turan yazıtının 5. satırında *yunt* "at sürüsü" ile birlikte *ogul* "çocuk(lar)" da *kazgak* olarak anılmış olmalıdır. Şirin, ilgili kelimeyi iş ve hizmet bağlamında değerlendirmiş ve "*vatan uğruna çalışıp elde edilen, sahip olunan her türlü kazanım*" olarak yorumlamıştır (2016: 401). Yazıtta, kazanılan unsurların adına yazıt dikilen kişi tarafından *tenri êl*'i "*kutsal yurt*"u için elde edildiği belirtilmiştir. Bu çerçevede, liderlerin kendilerine beylik veya kağanlık hakkı veren kutsallığı ya da geleneği, bozkırın doğal üretim ürünleri olan hayvan sürüleri ve nesil aracılığıyla üretkenliğe (berekete) dönüştürdüğü, böylece ailelerinin veya kendilerinin karizmatik otoritesini sürdürmesini sağladığı ifade edilebilir:

tenri êlimke kazgakım oğlumın öz oğlum altı bin yuntum "Kutsal yurdunda kazancım, çocuk(lar)ım (ve) altı bin atım." (Aydın vd. 2013: 28; bk. Şirin 2016: 662).

2.2. *ël ve törö'nün (Yeniden) Temini Vasıtasıyla kazanmak*

Eski Türk kağanlarının karizmatik otoritelerini elde etme ve sürdürme yöntemlerinden biri de *il* “devlet” ve *törö*'yü “töre” (yeniden) temin etmektir. Eski Türk yazıtlarında çeşitli anlamlara gelen *il*, bu bağlamlarda “devlet” anlamında kullanılmıştır. Ancak Ercilasun (2016: 445), *kazganmak* eylemiyle birlikte kullanıldığında *il* kelimesinin “ülke” anlamının da ön plana çıktığını ifade etmiştir. Şirin'in tanımıyla “toplumsal yasalar bütünü, töre” (2016: 743) olarak aktarılan *törö* ise eski Türkler için devletin temel bir unsuru olarak değerlendirilmiştir ve adeta devletin ön koşulu sayılmıştır. Kağanlar, *törö*'yü temin etmek veya düzenlemekle yükümlü olmuş, bu sorumlulukları sayesinde kurdukları ya da sürdürdükleri düzen aracılığıyla elde ettikleri gücü, öz üretim araçları, ticaret ve savaş gibi yollarla üretime ve zenginliğe dönüştürmeye çalışmışlardır.

Kafesoğlu, bozkır Türk siyasi teşekküllerinin *ël* (devlet) aşamasından bahsederken kağanın töre ile ilgili görevlerini şu şekilde ifade etmektedir: “*gerekiyorsa törede, yine bütün memlekette geçerli olmak üzere, yenilikler yapma, yani ilin idari, mali, kültürel işlerini düzenleme yetkisi hükümdar aracılığı ile “meclis”lere devredilmekte, hükümdarlık “karizmatik” bir mahiyet almaktadır.*” (2016: 224). Töre düzenlemek yöneticilere, hâkimiyet altına alınan topluluklara özellikle siyasi anlamda bazı kurallar koyabilme ve bu kurallara uyulup uyulmadığını denetleyebilme, onların faaliyetlerini düzenleme hakkı tanımaktadır. Bu bağlamda, incelenen metinlerde rastlanan *törö kazan-* eylemi, esasında diğer topluluklara uymaları gereken kurallar koyabilme “hakkını” elde etmeyi ifade etmekte ve bu vasıta ile oldukça dolaylı olarak yöneticinin ya da yönetici ailenin karizmatik otoritelerini işaretlemektedir. Bozkır kültüründe bir devlet başka bir devlete tabi olduysa ya da bir iç karışıklıkla karşı karşıyaysa *il* ve *törö*'nün yitirildiği düşünülmüştür. Hatta kağanların ve halkın yetersizliği de yazıtlarda bunun sebeplerinden biri olarak görülmüştür (KT D 5-6. satırlar). Dolayısıyla *ël*'in ve *törö*'nün temin edilmesi, kağanın karizmasını kanıtlamasına ya da onu sürdürmesine neden olan bir diğer husus olarak görülebilir.

KT D 16. (ve BK D 13.) satırda Tawgaç hâkimiyeti sonrasında bağımsızlık kazanan Êltêriş Kağan'ın *törö* (ve *ël*) kazandıktan, yani kendinin ve soyunun karizmatik otoritesini kural koyabilme vasıtasıyla yeniden tesis ettikten sonra vefat ettiği ifade edilmiştir. Bağlamda (*ël*) ve *törö kazan-* eylemi bağımsızlığa vurgu yapan bir durumdadır:

(Êltêriş Kağan) *törög kazanıp uça barmış “yasaları kazanıp (sonsuzluğa) uçup gitmiş.”*
(Aydın 2018: 56; bk. Tekin 2010: 28-29; Ölmez 2015: 86, 98; Ercilasun 2016: 516-517; Şirin 2016: 624).

KT D 30. satırda Köl Tegin'in karizmatik vasfı "*bunça törö*" kazandığı ifade edilerek belirtilmiştir. Dolayısıyla *törö*'yü kağanlık sülalesinden kağan olmayan kimseler de (mesela *tëgin*'ler) kazanabilmekte ya da kağanın kazanmasına yardım edebilmektedir:

bunça törög kazganıp inim köl tëgin özi ança kergek boltı "Bunca yasaları kazanıp kardeşim Köl Tëgin öldü." (Aydın 2018: 61; bk Tekin 2010: 32-33; Ölmez 2015: 88, 101; Ercilasun 2016: 524-525; Şirin 2016: 625).

KT D 21-22. satırlarda *kazgan-* eylemi, halkın refahının artmasını işaretleyen bir bağlamda kullanılmıştır. Bozkır kağanlıklarında halkı iktisadi anlamda geliştirmek, konargöçer toplulukları bir arada tutabilme imkânı sağlamaktadır. Bu şekilde yöneticiler kendilerini halklarına kanıtlamışlar ve kendilerine *Teŋri* tarafından bahşedilen *kut*'u yitirmediklerini göstermişlerdir. *ël kazgan-* eylemi bağlamda, bir halkın kendi devletine sahip olması, devlet sahibi olma hakkı elde etmesi olarak düşünülebilir. Bu hak halka yönetici sülale ve kağan aracılığıyla verilmiştir. *törö kazgan-* eylemi ise *törö* "yasa, kural" sahibi olma ve hâkimiyet altına alınan topluluklara kendi *törö*'sünü dayatma hakkı vasıtasıyla onları anlamlı bir güç hâline getirme olarak düşünülebilir. *ël* ve *törö* kazanma işi bu bağlamda son derece prestijli ve karizmatik toplumların ve liderlerin başarabileceği bir eylemdir ve ancak sürekliliği olan başarılarla anlam kazanmaktadır. Bağlamda çeşitli başarılar neticesinde artan imkânlardan bahsedilmiş, bu imkânlar neticesinde *ël* ve *törö*'nün kazanıldığı ve düzenlendiği ifade edilmiştir:

ol ödke kul kullug bolmış [erti] <...> ança kazganmış ètmış èlimiz törömüz erti "O zamanlar kölelerin (bile) kölesi olmuştu <...> öylece kazandığımız, düzene soktuğumuz yurdumuz, yasalarımız vardı." (Aydın 2018: 58; bk. Tekin 2010: 30-31; Ölmez 2015: 87, 99; Ercilasun 2016: 516-521; Şirin 2016: 624).

BK D 18. satırda Bilge Kağan elde ettikleri başarıları ve bu başarıların sonuçlarını saydıktan sonra *ël* ve *törö*'nün de bu başarılar sonucu kazanıldığını ifade etmiştir:

ança kazganmış ança ètmış èlimiz [törömüz erti "Öylece kazanılmış, öylece elde edilmiş yurdumuz [düzenlediğimiz yasalarımız vardı." (Aydın 2018: 86; bk. Tekin 2010: 56-57; Ölmez 2015: 139, 153; Ercilasun 2016: 564-565; Şirin 2016: 633).

KT D 27. satırda Bilge Kağan, *kazgan-* eylemini Türk halkı için, onun refahı için gerçekleştirdiğini ifade etmiştir. Bu eylemin gerçekleştirilmesinde Köl Tegin ve adlarına yazıtta yer verilmeyen *iki şad*'ın da yardımları olmuştur. Eylem, zor şartlar altında, bahsi geçen kişilerin büyük özverileri sayesinde gerçekleştirilmiş, böylelikle farklı unsurların bir araya gelmesiyle oluşan halk ayrışmamıştır. Yani *kazgan-* eylemi, birleşik durumda olan halkın bu şekilde kalmasını sağlamıştır. Dolayısıyla *kazgan-* eyleminin gerçekleşmemesi halkın ayrışmasıyla sonuçlanabilecek bir durum ortaya çıkarabilmektedir. Elde edilen şeyin ne olduğu açık olmasa da önceki satırda Bilge Kağan'ın babası ve amcasının kazanımları olan halkın adı ve sanı, onların varlığının sürdürülmesi olabilir:

türük bodun üçün ... inim köl tegin birle eki şad birle ölü yitü kazgantım ança kazanıp biriki bodunug ot suw kılmadım "Türk halkı için ... Kardeşim Köl Tegin ile (ve) iki şad ile öle yite elde ettim. Öylece elde edip birleşik halkları ateş (ve) su gibi (birbirlerine) düşman etmedim." (Aydın 2018: 60; bk. Tekin 2010: 30-31; Ölmez 2015: 88, 100; Ercilasun 2016: 520-521; Şirin 2016: 625).

KT D 31. satır ve devamında Bilge Kağan'ın amcası Kapgan Kağan'ın *il* ve *törö*'yü elde ettiği anekdotuna yer verilmiştir:

altı yegirmi yaşınğa eçim kagan elin törösın ança kazgantı "On altı yaşında, amcam kağan yurdunu, yasalarını öylece elde etti." (Aydın 2018: 61; bk. Alyılmaz 2005: 11; Tekin 2010: 32-33; Ölmez 2015: 88, 101; Ercilasun 2016: 524-525; Şirin 2016: 625).

BK D 36. satırda Bilge Kağan, tahta çıktıktan sonra ülkeyi ve yasaları daha öncekinden daha iyi hale getirdiğini *kazgan-* eylemiyle ifade etmiştir. Bu eylemin "daha iyi" olmasının, Türk halkının Kapgan Kağan'ın ölümünden sonra içerisine düştüğü karmaşadan kurtulmasıyla ilgili olduğu düşünülebilir. Yani bağlamda *kazgan-* eylemi, iç karışıklığın giderilmesi ve ayrışan halkın birleştirilmesi neticesinde gerçekleşmiştir:

men özüm kagan olortokum üçün türük bodunug <...>ıli [kalma]dım [ëlig törög] y[ë]gldi kazgantım "Ben kendim kağan olarak tahta çıktığımda Türk halkı <...> etmedim. Ülkeyi, yasaları en iyi şekilde düzenledim." (Aydın 2018: 94; bk. Tekin 2010: 62-63; Ölmez 2015: 142-143, 157; Ercilasun 2016: 576-577; Şirin 2016: 635).

T2 D 4-6. (54-56) satırlarda Bilge Tonyukuk, kendisinin ve Êltêriş Kağan'ın seferleri ve askerî başarılarını hatırlatarak *ël* ve *bodun*'un varlığını bu başarılarla bağlamış, böylelikle kağanının ve kendinin kaderiyle halkının kaderini bir saymıştır. Konargöçer toplumunun birleşmesi açısından askerî faaliyetlerin ve *kazgan-* eylemi vasıtasıyla elde edilen getirilerin önemini vurgulayan bu cümle, başarıların ve onun sonucunda elde edilenlerin otorite kurulumu ve korunumu açısından eski Türk toplumunda ne kadar değerli olduğunu göstermektedir:

êltêriş kagan kazanmasar udu ben özüm kazanmasar ël yeme bodun yeme yok erteçi erti kazgantokın üçün udu özüm kazgantokum üçün ël yeme ël boltı bodun yeme bodun boltı "Êltêriş Kağan başarısaydı (onu) takip ederek ben, kendim başarısaydım, ülke de halk da yok olacaktı. Başardığı için (onu) takip ederek kendim başardığım için ülke de ülke oldu, halk da halk oldu." (Aydın 2018: 118; bk. Alyılmaz 2005: 185; Ölmez 2015: 186, 195-196; Ercilasun 2016: 624-625; Şirin 2016: 642).

BK D 8. (ve KT D 9.) satırda *kazgan-* eylemi, Tawgaç hâkimiyetinde bulunan Türk halkının, Tawgaç Devleti adına askerî faaliyetler düzenleyerek başka devletleri ve (onların törelerini) elde ettiklerini ifade ederken kullanılmıştır. Dolayısıyla burada *kazgan-* eylemi, bir halkın ya da kağanın başarılı bir şekilde kendi devletini kurması ve sürdürmesi anlamında değil, bağlı olunan bir devlet adına başka bir devleti ve onun imkânlarını ele geçirmek anlamında kullanılmıştır:

tawgaç kanka élin tör<ö>sin alı bérmiş türük kara kamağ bodun ança têmîş éllig bodun [ertim élim amtı kanı kimke élig kazanur men tér ermiş] “Çin kağanı için ülkesini, yasalarını alıvermişler. Türk (avam) halkı şöyle demiş: “Ülkesi olan halk idim, ülkem şimdi nerede? Kime ülke kazanıyorum” dermiş.” (Aydın 2018: 82).

E 25-Oznaçennaya I yazıtının 6. satırında, kağanın ölümü ile akrabalarının bir şeyler kazandığının ifade edilmesi, *kazgan-* eyleminin liderlik mirası ve karizmatik otoritenin sürekliliği ile ilişkili de olabileceğini göstermektedir. Yazıtta *kazgan-* eylemiyle ifade edilen kazanımlar açıkça belirtilmemiş olsa da karizmatik otorite, *él* (devlet), *törö* (töre) gibi değerlerin liderin ölümünden sonra ailesine geçebileceği ve bu kazanımların miras yoluyla sürdürülebileceği düşünülebilir. Bu bağlam, karizmatik otoritenin bireysel bir özellik olmaktan ziyade, liderin başarılarıyla ailenin toplumsal statüsüne katkıda bulunduğunu ve aile bireylerinin, liderin mirasını devam ettirmesi durumunda bu otoritenin toplumsal kabulünü koruyabileceğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, kağanın elde ettiği başarıların ve bunun sonucu olarak kazandığı karizmanın, ailesi için bir sosyal ve politik sermaye anlamı taşıdığı yorumu yapılabilir:

kanıñız yoklayur kadaşlarıñız kazanur esiz e <...> “Hanınız göğe yükselir, akrabalarınız kazanır, ne yazık!” (Aydın vd. 2013: 74)

2.3. Bodunun atı ve küsi'nin Elde Edilmesi Vasıtasıyla *kazganmak*

Aile temelli konargöçer toplumların giderek genişlediği ve boylardan ya da boy birliklerinden birinin etki alanını arttırarak prestijli hâle gelip “hanedan (sülale)” vasfını kazandığı siyasi teşekkül durumundan daha önce bahsedilmişti. Yönetici ailenin, bazen de bu ailenin liderinin ismi, bu kişi ya da hanedan etrafında kurulan devlete adını verebilmektedir. Böylelikle hanedan, diğer aile/boy/bodun'lar arasında elde ettiği prestiji, ortaklaştıkları siyasi birliğe adını vererek yansıtmaktadır (Golden 2017: 24). Yönetici olan boyun bu vasfını yitirmesi, ilgili boyun adının prestijini yitirmesine, belki de yok olmasına sebep olacak bir durum olarak görülmektedir. Bunun bir örneği KT D 26-27. (ve BK D 21-22.) satırlarda yer alan ifadelerde tanıklanmaktadır. Bu bağlamda halkın *at* ve *kü'sünü* (adı ve sanı) *kazgan-* eylemini gerçekleştirenler Bilge Kağan ve Köl Tegin'in baba ve amcalarıdır. Bu kazanımların sürdürülmesi için Türk halkının faydasına çalışmak, yani *kazgan-* eylemini sürdürmek, otoritenin ve bozkır halkları için son derece hayati olan istikrarın sürdürülmesi için önemlidir. *Bodun atı ve küsi'nin* nasıl kazanıldığı açıkça yazılmasa da bağımsızlığın kazanılması, (Tanrı'nın Bilge Kağan'ı tahta oturtması vasıtasıyla) sürdürülmesi, halkın çeşitli şekillerde zenginleştirilmesinin ve siyasi anlamda bir bütün hâlinde tutulmasının bu durumu sağladığı çıkarımı yapılabilir:

kañımız eçimiz kaz[anmış bodun atı küsi yok bolmazun] tēyin türük bodun üçün tün udımadım küntüz olormad<ım> “Babamızın (ve) amcamızın elde ettiği halkın adı, sanı yok olmasın diye Türk halkı için gece uyumadım, gündüz oturdum.” (Aydın 2018: 59-60; bk. Tekin 2010: 30-31; Ölmez 2015: 88, 100; Ercilasun 2016: 520-521; Şirin 2016: 625).

2.4. Savaşta Galip Gelme Vasıtasıyla kazanmak

Konargöçer toplumların örgütleniş tarzlarından kaynaklanan sınırlı otonomi, zaman zaman bu halkların üst düzey örgütlenmeleri konusunda aşılması gereken önemli bir engel olmuştur. Bahsi geçen engel diplomasi yoluyla aşılabildiği gibi, savaş durumu da sıklıkla bu konuda çözüm olabilmıştır. Böylelikle savaş ve savaşta galip gelme, liderlere ve halklarına önemli bir prestij sağlamış, savaşçı bir kültürün oluşumuna katkı sunmuştur. Ayrıca, savaş neticesinde elde edilecek kazanımlar da toplumların ilgisini çekmiş ve bu konuda başarılı olan liderler savaş kazanma eylemiyle karizmatik otoritelerini kurabilmiş ya da onu sürdürebilmiştir. Ölmez (2015: 39) eski Türk yazıtlarının dikiliş sebebi olarak birçok savaşta kahramanlık gösteren Köl Tegin'in bir Oğuz saldırısını savunurken ölmesini ve ağabeyi Bilge Kağan'ın da kahramanlığı dolayısıyla toplum nezdinde oldukça prestijli bir konumda olan kardeşini ölümsüzleştirmek istemesini göstermiştir. Dolayısıyla Türk dili ile yazıt dikme geleneğinin temelinde savaşlarda faydalı olmanın yattığı söylenebilir.

Konargöçer toplumlar için siyasi sebeplerden başka ekonomik nedenler de savaş (Bozok 2022: 144) ve dolayısıyla karizmatik otorite oluşumu sürecine katkıda bulunmuştur. Ticaretin mümkün olmadığı durumlarda, ihtiyaç duyulan ürünlerin temini konusunda alternatif bir yöntem olarak konargöçer toplumların üretim ve örgütleniş tarzları ile de ilgili olarak yağma faaliyetleri olarak ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra eski Türk toplumu, komşu boylardan ve dış tehlikelerden korunma, siyasi bağımsızlık kazanma ve hâkimiyetin genişlemesini sağlama gibi sebeplerle de savaşmıştır.

BK D 32-33. satırlarda, Oğuzların düzenlediği saldırının püskürtülmesinde Bilge Kağan'ın ve Köl Tegin'in önemli katkıları vurgulanmıştır. Bu başarıda Tanrı'nın güç vermesi ve lütfu temel bir koşul olarak yer almakla birlikte, Tanrı'nın olaylara doğrudan müdahalesi olmamıştır. Bu bağlamda, başarılı savunma savaşları karizmatik otoritenin pekiştirilmesinde önemli bir rol oynamış ve *kazgan-* eylemi vasıtasıyla bu durum işaretlenmiştir:

[tenri] küç bértök için anta sançdım yañdım tenri yarlıkadok için men kazgantok için türük bodun [ança] kazgan[mış] erinç men iniligü bunça başlayı kazganmasar türük bodun ölteçi erti yok boltaçı erti “(ebedî) gök güç verdiği için orada mızrakladım, dağıttım. (Ebedî) gök lütfettiği için ben başardığım için Türk halkı öylece başarmış elbette. Ben küçük kardeşimle bu şekilde başa geçip kazanmasaydım Türk halkı ölecekti, yok olacaktı.” (Aydın 2018: 92-93; bk. Alyılmaz 2005: 105; Tekin 2010: 62-63; Ölmez 2015: 142, 157; Ercilasun 2016: 576-577; Şirin 2016: 635).

T2 D 4-6. (54-56) satırda Tonyukuk, Êltêriş Kağan ile birlikte gerçekleştirdikleri seferlerden ve düşmanları kendi yurduna sokmadığından bahsetmektedir. *Kazgan-* eylemini Êltêriş Kağan ve onu takip ederek Tonyukuk gerçekleştirmiştir. Bağlama göre *kazgan-* eylemi, başarılı seferleri işaretlemiştir:

êltêriş kağan kazganmasar udu ben özüm kazganmasar êl yeme bodun yeme yok erteçi erti kazgantokın üçün udu özüm kazgantokum üçün êl yeme êl bolı bodun yeme bodun bolı “Êltêriş Kağan başarmasaydı (onu) takip ederek ben, kendim başarmasaydım, ülke de halk da yok olacaktı. Başardığı için (onu) takip ederek kendim başardığım için ülke de ülke oldu, halk da halk oldu.” (Aydın 2018: 118; bk. Alyılmaz 2005: 185).

KÇ D 4. (16) satırda düzenlenen seferlerin başarıya ulaşması *kazgan-* eylemiyle ifade edilmiştir. Eylemin, düzenlenen askerî harekâtların bir sonucu olduğu, eyleme eşlik eden *sülep* (*süle-* “ordu sevk etmek, asker çıkarmak”) (Şirin 2016: 739) zarf-fiilinden anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bağlamda *kazgan-* eyleminin ön koşulunun askerî harekât olduğu tanıklanmaktadır:

anta kërü barıp yênçü ügüzüg keçe temir kapıgka tezikke tegi sülep kazgantı “oradan geri dönüp İnci Irmağı (Sirderya)’nı geçerek Demir Kapı’ya (ve) Tezik’e (Tacik?) kadar sefer edip kazandı.” (Aydın 2018: 137; bk. Ölmez 2015: 219, 221; Mert 2015: 70, 76; Şirin 2016: 646).

KÇ B 7. (7) satırda bağlamın öznesi kesin olmasa da, bu ifadelerin Küli Çor’a atfedilmesi mümkündür. *Kazgan-* eylemi, büyük ihtimalle Küli Çor’un henüz kağan olmamışken, kağan tarafından verilen askerî ve yönetimle ilgili görevleri başarıyla yerine getirmesiyle gerçekleşmiştir. Bu durum, Şirin’in eylemi iş ve hizmet başlığı altında değerlendirdiği örneklerle örtüşmektedir ve “kazanmak, kazanç elde etmek, ganimet sağlamak” anlamına gelmektedir (2016: 524). Bağlamda Küli Çor’un başarılı olması, karizma kavramına işaret eden bir şekilde *alp* ve *erdem* sahibi olmasına bağlanmıştır:

<...> [ka]ğanına êlişe <...> bilgesin üçün alıp erdemin [üçü]n kaz[glantı k ...g... “kağanına, yurduna <...> bilge olduğu için kahramanlığı (ve) erdemi için kazandı. <...>” (Aydın 2018: 135; bk. Ölmez 2015: 218, 220; Mert 2015: 53, 57; Şirin 2016: 646).

E 98-Uybat VI yazıtının 1. satırında adına yazıt dikilen *bey*’in, askerlerinin büyük sıkıntısıyla elde ettiği bir başarıdan söz edilmiştir. Elde edilen başarının ne ile ilgili olduğu ve ne/kim için elde edildiğine metinde yer verilmemiştir. Ancak başarının askerler yardımıyla kazanılması, *kazgan-* eyleminin bir savaş neticesinde gerçekleştiğine işaret etmektedir:

er uñun? kazgandınız bökmed[iñi]z beg erkim beg “Asker(in) (büyük) sıkıntı(sı)yla kazandınız, doymadınız, bey kudretli bey.” (Aydın vd. 2013: 187-188; bk. Şirin 2016: 674).

Eski Türk kültürünün savaşçı niteliklerinin yansımalarına eski Türk yazıtlarında (bk. KT K 1, 2; KT D 36; E 28 Altın-köl I 2. satır; E 26 Oya 6. satır vd.) sıkça rastlamak mümkündür. Bu durum kuşkusuz düzenin zor bir şekilde sağlandığı ve sürdürüldüğü eski Türk hayat ve örgütlenme tarzıyla ilişkilidir. Buna göre iyi asker olmak, savaşlarda yer alıp düşman öldürmek kişinin toplumda bir saygınlık ve buradan hareketle otorite kazanmasını, arttırmasını ya da sürdürmesini

sağlamaktadır. Çünkü iyi askerlik özellikleri gösterebilen lider, eski Türk kültürü gereği diğer halkların zenginliklerini kendi halkı için elde etme “belirtisini (başarısını)” gösterebilir. E 108-Uyuk-Oorzak I yazıtının 2. satırında erdemli bir eylem olarak yazılan *bêş yêgirm<i> er ölü’* mek “on beş asker öldür” mek bu sebeple bir *kazgak* olarak görülmüş olmalıdır. İlgili bağlamda düşman askeri öldürerek elde edilen/sürdürülen karizma adına yazıt dikilen kişinin *el’i* içindir.

elimke kazgak[ım] erdem bêş yêgirm<i> er ölü’mişim “Yurdum (için) kazancım, kahramanlığım (şudur ki, ben) on beş asker öldürdüm.” (Aydın vd. 2013: 200; bk. Şirin 2016: 675).

E 26-Oçuri yazıtının 4. satırında adına yazıt dikilen kişinin *kazgan-* eylemini *el’i* için gerçekleştirdiği yazılmıştır. Eylemi gerçekleştiren kişinin ünvanı tam olarak belirtilmese de *el* kelimesine 2. çokluk şahıs iyelik ekinin gelmiş olmasından hareketle bu kişinin yüksek mevkide bulunan biri olduğu düşünülebilir. Bu bağlamda, *kazgan-* eylemine *-u* zarf-fiil ekinin gelmesi ve cümlelerin devam etmesi, bu eylemle öz “vadi” ve *kuy* “oba” unsurlarını bağlar görünmektedir. Buradan hareketle elde edilen şeylerin öz ve *kuy*, yani eski Türkler için yaşamın ve üretimin gerçekleştiği coğrafi bölgelerdir. Dolayısıyla bağlamı Aydın vd.’nin ifade ettiği gibi “<...> Yurdunuz için kazandınız. Vadi (ve) obalar, ne acı! Ne yazık!” (2013: 77) şeklinde aktarmaktan başka bir şekilde aktarmak da mümkündür:

<...>ale eliniz için kazanı öz kuy yita esiz (Aydın vd. 2013: 77; bk. Şirin 2016: 666) “... (seslenme?) Yurdunuz için kazanarak vadi(yi) ve oba(yı), ne acı! Ne yazık!”

E 100-Bayan-Kol yazıtının 3. satırında adına yazıt dikilen kişinin Mugur adlı yeri büyük zorluklarla elde ettiği, “canımla kazandım” ibaresinden anlaşılmaktadır. Bu kazanım adına yazıt dikilen kişinin toplum nezdinde karizmatik getirisini de arttırmıştır. Bağlamda ele geçirilen bölgedeki insanların başka bir yere göçürülmediğinin ifade edilmesi, belki de buradaki halka yönelik bir iyi niyet göstergesi olarak yorumlanabilir:

mugruŋ et özüm kazgantım a <a>nt<a> kaŋım ün? <esi>zim kazga<ntı>m özin alıp kont<ur>madım “Mugur’u canımla kazandım, orada babam ? ne yazık! Kazandım, kendini alıp başka yere yerleştirmedim.” (Aydın vd. 2013: 190).

2.5. Cenaze Töreni Yapma ve Anıt Mezar Yaptırma Hakkı Elde Etme Vasıtasıyla *kazganmak*

Eski Türk kültürünün ve inanç sisteminin önemli bir parçası da atalar kültüdür. Kült kavramı Tanrı’ya hizmetle alakalı olan ayin ve ritüeller şeklinde ifade edilebilir (Bayat ve Çama 2023: 3). Ölen ataların canlılar arasında bulunduğu ve yaşayanların hayatlarına müdahale edebildiklerine dair inançlardan hareketle insanlar ata ruhlarını memnun etme gereksinimi duymuşlar, bu amaçla çeşitli ayinler ve uygulamalar geliştirmişlerdir (Bayat ve Çama 2023: 17-18).

Hwang'a göre ata kültürünün dar ve geniş olmak üzere iki boyutu vardır. Ata kültürünün dar boyutu, ölen aile üyelerinin yardımının sağlanması ya da onların öte dünyada ihtiyaçlarının karşılanması ile ilgili davranışlardan oluşmaktadır. Ata kültürünün geniş boyutu ise, ölmüş ataların ruhlarına bir takım ayinlerle saygı sunmayla ilgilidir. Bu bağlamda saygı eylemleri gerçekleştirilen ata, bir ailenin, boyun ya da devletin lideri gibi saygı duyulan kimselerdir (1977: 343-344). Atalara dair bazı sorumlulukların ve görevlerin yerine getirilmesi toplum tarafından hoş karşılanmış, buna uygun davranışlar sergileyen kişiler toplumun takdirini ve saygısını kazanmıştır.

Ata kültürü inancının eski Türk yazıtlarında da yansımalarını görmek mümkündür. Ölen kişinin adına yazıt dikme geleneğinin varlığı bile bu duruma işaret etmektedir. O K 4. (12) satırda bir oğlun babası için yoğ töreni ve anıt mezar yaptırması ya da yaptırma hakkını elde etmesi durumu, çalışmada karizma kavramı ile bağlantılı olduğu savunulan *kazgan-* eylemiyle ifade edilmiştir. Eylemin bahsi geçen bağlamda kullanımı tesadüf değildir. Cenaze merasimi düzenleme ve mezar yapma, “soy bilincinin devam ettirilmesi”, “töre ve geleneklere bağlılığın pekiştirilmesi”, “atalarla bağ kurma” (Dilek 2020: 52) gibi kült inançlarına dair işlevlere karşılık gelerek toplumda bu işlevlere yönelik ihtiyacı karşılamaktadır:

bilge ataçım yoğun korugunın kazgantım “Bilge babacığım yoğ törenini (ve) anıt mezarını yaptırđım. (?)” (Aydın 2018: 126).

Kazgan- eylemine Olon Nuur yazıtı 1. satırında da rastlanmaktadır. Yazıtı dair farklı okumalar ve anlamlandırmalar mevcuttur. Bayar vd.’nin okuma ve anlamlandırmalarına göre, yazıtı diken kişi, En Êlig Çur adlı kişi adına intikam alma (*önç keg-*) eylemini gerçekleştirmiş, bu eylemi zarf-fiil eki ile *kazgan-* eylemine bağlamıştır. Yani elde edilen şey, başka bir kişinin intikamını almadır. Ardından bu kişi için taş (mezar taşı), ev bark (anıt mezar) dikme işlemlerinin gerçekleştirildiği ifade edilmiştir. Ancak yazıtın 2. satırının en sonunda bulunan ibare tam olarak okunamamakta ve ibarenin bağlamdan hareketle *tokıtdım* “yaptırdım” olduğu tahmin edilmektedir. Bayar vd.’nin okuması ve anlamlandırması şu şekildedir:

En elig çur önçin kegü qaz-(ğantım)

qatıg taşığ ebıg barqıg (toqıtdım)

“[I have succeeded in] taking revenge on behalf of En Êlig Çur, [I have erected] the row, stone, house and property.” (The Olon Nuur Inscription, <https://bitig.kz/?lang=e&mod=1&tid=1&oid=267&m=1> 16.01.2025)

Aydın’ın yazıtı dair okuma ve anlamlandırması ise şu şekildedir:

[è]r[ki]n êllig çor ünçün (üçün?) êkegü kaz[ğantım?]

anta at[ıg?] katıg taşıg evıg barkıg [tokıtdım?]

“Erkin Ellig Çor için ikisini (iki şeyi birden?) elde ettim. Ondan (sonra) adını (kazıdım), katı (sert) taşı, anıt mezarı yaptırım.” (Aydın 2013: 124; bk. Şirin 2016: 659).

Metnin yukarıdaki okuma ve anlamlandırması doğru kabul edilirse, adına yazıt dikilen kişi için iki şey elde edilmiştir. Ancak elde edilenlerin ne olduğu yazıtta ifade edilmemiştir. Yazıtın 2. satırında yine mezar taşı dikme ve anıt inşa ettirme eylemleri yer almıştır. O 12. satır ile bağlantı kurulabileceğini ifade eden Aydın, yazıtın sonundaki ibarenin *kazgantım* olabileceğini, ancak *anta atıg* söz öbeğiyle *kazgan-* eylemi arasında bir bağlantı kurulamayacağını ifade etmiştir (2013: 125-126). Fakat *bodun at* ve *kü*’sünün *kazgan-* eylemiyle işleyebildiği KT D 26-27 ve BK D 21-22 gibi örnekler de düşünüldüğünde, anıt ve mezar yaptırmayla birlikte kişinin *atıg* “adı, ünvanı” kazanabilmesi de mümkün görünmektedir. Dolayısıyla metnin 2. satırı “orada (o zaman) adı, katı taşı, evi barkı (anıt mezarı) [elde ettim]” şeklinde Türkçeye aktarılabilir. Metnin anlamlandırması böyleyse bağlamda *kazgan-* eyleminin nesneleri olarak *at*? “ad, ünvan”, *katıg taş* “katı (sert) taş” ve *ev bark* “ev bark, anıt mezar” unsurlarının yer aldığı ve cenaze merasimi ile ilgili olan bu unsurların da, onları yaptıran kişiye prestij kattığı düşünülebilir. Metnin 1. satırında geçen *ékegü kaz[gantım?]* ibaresi ise bu bağlamda “iki kez (üst üste) kazandım” şeklinde düşünülebilir. Böylece yazıt dikme ve anıt mezar inşa ettirmeyle *kazgan-* eylemi arasındaki yakınlığa bu metinde rastlandığı düşünülebilir.

2.6. Müttefik Edinme Vasıtasıyla *kazganmak*

Makalede, eski siyasi teşekküllerin temelini oluşturan aileler çeşitli yollarla ittifak kurarak daha büyük siyasi teşekküller oluşturmuşlardır. Bu teşekküllerin en genişlemiş hâli, *bodun*’ların birleşmesiyle meydana gelen *el*’lerdir (Kafesoğlu 2016: 221-223).

Eski Türklerin bahsi geçen tarzda diğer gruplarla birleşmesine neden olan durumlar ise birden fazladır. Diğer boyların ya da devletlerin tehditleri, üretime ve üretim gücüne ihtiyacın artması, iklim değişiklikleri, başka boyların hâkimiyetinde olan bölgelere göç gerekliliği ya da tersi bir durumda kendi bölgelerini savunma gerekliliği gibi durumlar eski Türk topluluklarını ittifak kurmaya itmiş olabilir. Bu şartlar altında diğer aile, boy, *bodun*larla ittifak kurmak ve böylelikle topluma katkı sağlamak, bu işi gerçekleştiren kişilere saygı duyulmasını sağlamış, onların karizmatik olarak algılanmasına neden olmuştur.

KT G 4-5. satırlarında ve onun paraleli olan BK K 3-4. satırlarında Köktürk Kağanlığı’nın Tawgaç Devleti ile ticari anlamda anlaşarak onlardan çeşitli ürünleri temin ettikleri yazılmıştır. Kuşkusuz yazıtlarda bu ifadeye yer verilmesinin nedeni, Türk halkının Çin yakınlarına gitmesinin engellenmesini sağlamaktır. Ticaret vasıtasıyla bu malların alınabildiğinin ve sonrasında böylelikle halkın da zenginleştiğinin ifade edilmesi, Türk kağanının görevini yerine getirdiği anlamını da

işaretlemektedir. Dolayısıyla halka karşı sorumluluğunu yerine getiren kağan, toplum nezdinde karizmatik otoritesini korumayı sürdürebilmiştir.

Yenisey yazıtlarında çeşitli beylere, kağanlara ve *el'*lere elçilik maksadıyla gitme işi önemsenmiş ve yazıtlarda bu durum ifade edilmiştir. Hatta elçilikten bir *erdem* olarak bahsedildiği çeşitli örnekler mevcuttur (bk. E 30 Uybat I 5. satır; E 11 Begre 9. satır vb.). Kurulan diplomatik bağlantıların nedeni ilk bakışta besin ya da ticari ürünler elde etmek gibi görünmektedir. Ancak siyasi destek ya da asker sağlama isteği de bu türde bağlantıların arkasında yatan sebeplerden olabilir. E 27-Oya yazıtının 4. satırında yer alan *kişi kazgan-* ibaresi de bu anlamda değerlendirilebilir. Liderlerin kendi ve halkının siyasi hedefleri doğrultusunda kişileri grubuna dâhil edebilmeleri de karizmatik otoriteyle ilgili olarak düşünülebilir. Dolayısıyla *kazgan-* eyleminin bu bağlamda kullanımı tesadüften ziyade, liderlerin kendi halkının ittifakını genişletmesi ile, yani bu yolla elde ettiği karizmanın işaretlenmesiyle ilgili olmalıdır:

kişi kazgantım b[en] <...> “Kişi kazandım <...>” (Aydın vd. 2013: 80-81).

E 100 (Bayan-Kol) yazıtının Kormuşin tarafından yapılan farklı bir okuma ve anlamlandırmasına göre, yazıtın 2. satırında *kazgan-* eylemi, adına yazıt dikilen kişinin *el'*i için gerçekleştirilmiştir. Adına yazıt dikilen kişinin elde ettiği şey *tözü* “tüm, hepsi”, bu kişinin babasının ise *qırq uyar...* *qadaş'*tır “kırk asil akraba”. Eski Türk kültüründe akraba elde etmenin, yani ikincil biçimde akraba olmanın yolu evliliklerdir. Bu yol eski Türk topluluklarının başka topluluklarla ve kendi aralarında müttefiklik kurma yöntemlerinden barışçıl olanıdır (Jagchid ve Symons 1989: 141-164). Akrabalık ilişkisi kurmanın *kazgan-* eylemiyle ifade edilmesinin nedeni de burada aranabilir. Böylelikle adına yazıt dikilen ve muhtemelen boyuna liderlik eden kişi, evlilik yoluyla boyunun bozkır siyaseti içerisindeki gücünü arttırmıştır. Lider, babasının kurmuş olduğu akrabalık ilişkilerini bozmayarak, karizmatik otoritenin varlığını devam ettirmiş, ilgili yazıtta bu durumu *kazgan-* eylemiyle işaretlemiştir:

elim ogrıña tözüm qazganmışım qanım öge begem qazganmış qırq uyar... qadaş atmadım

“Edindiğim her şey devletim içindir. [Daha] babam Öge Bey’in elde ettiği kırk asil akrabamı ... bırakmadım” (Kormuşin 2017: 281).

SONUÇ

Aile temelli bir örgütleniş biçimine ve hayvancılık temelli, avcılık ve ticaret destekli bir üretim tarzına dayanan eski Türk toplumu için liderler oldukça hayati bir öneme sahip olmuştur. Bu toplum içerisinde farklı aile birliklerinden oluşan boyların beraber çalışması, üretmesi, dış baskılara birlikte cevap vermesi ve başarılı yağma faaliyetleri gerçekleştirmeleri liderlerinin birleştirici özellikleri ve liyakatiyle ilgili olmuştur. Bu durumda liderlerin, düzenin oluşumu, gelişimi ve sürdürülebilmesi için halkını birleştirici ve memnun edici faaliyetleri, bir başka deyişle yönettikleri toplum

tarafından karizmatik özellik olarak algılanan “belirti”leri göstermeleri ve sürdürmeleri gerekmektedir. Bu davranışlar, liderlere toplumu yönetmek ve yönetmeyi sürdürmek için ihtiyaç duydukları karizmatik otoriteyi de sağlamıştır.

Runik harfli eski Türk yazıtlarında liderlerin karizmatik özellikler kazanmasını sağlayan ya da bu özellikleri koruduklarını gösteren eylemlerden sonra, *kazgan-* eylemine ve bu eylemin türevlerine yer verildiği dikkat çekmiştir. Böylelikle *kazgan-* eylemi, kendinden önce gelen çeşitli eylem(ler) neticesinde, özellikle liderlerin halklarına ve devletlerine olan katkıları vasıtasıyla elde ettikleri karizmatik otoriteyi işaretler durumunda bir kullanıma sahip olmuştur.

Runik harfli eski Türk yazıtlarında liderlerin, üretimle ilgili başarılar kazanarak bu kazanımları daha alt düzeydeki yöneticilere ve halka adil bir biçimde dağıtmalarının *kazgan-* eylemiyle ifade edildiği ve böylelikle karizmatik otorite elde ettikleri tespit edilmiştir. Bu bağlamlarda kazanıldığı ifade edilen ürünler hayvancılık temelli üretim, ticaret/diplomasi ya da savaş/yağma faaliyeti neticesinde elde edilen ya da arttırılan hayvan sürüsü, altın, gümüş, insan gücü/müttefik gibi unsurlardır. Bu sayılan unsurlar kağan, *ayguç* (Tonyukuk’un ünvanlarından), *têgin*, bey ve elçi (?) ünvanına sahip olduğu düşünülebilecek kişiler tarafından *bodun* ve *êl* için elde edilmiştir. Elde edilen bu kazanımların çeşitli düzeyde siyasi birlikleri ifade eden *bodun* ve *êl* için olması, *kazgan-* eylemiyle karizmatik otorite arasında kurulan ilgiyi doğrular niteliktedir.

Runik harfli eski Türk yazıtlarında liderlerin *kazgan’* dıkları ifade edilen diğer iki unsur, kendi halkının sahip olduğu bağımsız bir devlet ve onun yasalarıdır. *Kazgan-* eylemini bu bağlamda gerçekleştirenler *kagan*, *têgin*, *şad* ve *ayguç* ünvanına sahip kişilerdir. Anlaşılabacağı üzere kağan ve kağana hizmet ederek karar alma yetkisi olan üst düzey yöneticiler *êl* ve *törö* elde etme eylemini gerçekleştirmişlerdir. Kazanılan unsurların ne/kim için elde edildiği yalnızca iki örnekte açıkça yazılmıştır. Bunlardan biri *Türük Bodun’*dur ve diğer örnekler de Türk halkı ve devletine işaret etmektedir. Ancak bir örnekte başka halkların *êl* ve *törö’sü*, Türk halkı tarafından kendilerini esir eden *Tawgaç Kan* (Çin İmparatoru) için elde edilmiştir. Yani bu eylemi daha alt kademedeki, bağlı siyasi birimler kendi halkları için değil, kendileri üzerinde hâkimiyet kurmuş olan halklar için gerçekleştirmişlerdir.

Runik harfli eski Türk yazıtlarında *kagan* ve *têgin* olan *kan* ve *eçi*’lerin (yönetici ailenin), halklarının adını (*Türük Bodun*), kurdukları ve yaşattıkları devletlerinin adı yaparak bu ada ve halka prestij katmaları da *kazgan-* eylemiyle ifade edilmiştir. Türk halkının *at* ve *kü’süne* prestij katan yönetici aile ve onun liderleri de bu vasıta ile karizmatik otoritelerini kurabilmiş/sürdürebilmiştir.

Runik harfli eski Türk yazıtlarında yer yer savaş faaliyetlerine yapılan vurgu dikkat çekmektedir. Savaş bu toplum için korunma, bağımsızlık, siyasi ve iktisadi

gelişme gibi imkânları elde etmenin yollarından biri olarak görülmüş, savaş kazanmak da zaferi elde eden tarafa prestij ve otorite sağlamıştır. Bengü taşlarda *kazgan*- eylemini *kagan*, *têgin*, *ayguç* ve onları takip ederek Türük Bodun; *ël* ve *bodun*'un faydasına gerçekleştirmişlerdir. Bu bağlamda kazanılan savaşlar yalnızca saldırı mahiyetinde olmayıp savunma savaşlarında alınan galibiyetler de halkın varlığını sürdürmesini, yani yönetici ve boyu için olumlu olan mevcut durumun devamını sağladığı için liderlere karizmatik bir otorite kazandırmıştır. Buna ek olarak diğer boylar arasında lider (kağan) çıkaran boy vasfına sahip olan *Türük Bodun*'un da *kazgan*- eyleminin öznesi olması, halkların da konargöçer toplumların yönetim anlayışıyla uyumlu olarak karizmatik olarak algılanabildiğini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Runik harfli eski Türk yazıtlarında *kazgan*- eyleminin nesnelerinden biri olarak *yog* ve *korug*'a yer verilmesi, cenaze töreni gerçekleştirerek ve anıt mezar yaptırarak ya da bu hakkı elde ederek toplumun takdirini kazanma durumuyla ilgili olabilir. Eski Türk toplumunun inanç paradigmasında ata kültürünün de var olması, toplumun ölüye yönelik bu gibi uygulamaları saygıdeğer bulması nedeniyle, ölen atalar için cenaze töreni düzenleme ve anıt mezar inşa ettirme eylemleri, toplum tarafından kişilere (özellikle liderlere) karizmatik özellik katan bir uygulama olarak algılanmış olabilir.

Runik harfli eski Türk yazıtlarında *kazgan*- eyleminin nesnesi olarak, müttefik elde etmeye işaret edecek bir biçimde *kişi* kelimesine de yer verilmiştir. Çeşitli nedenlerle ve şekillerde ittifaklar kurmanın hayati bir öneme sahip olduğu eski Türk toplumlarında ve siyasi teşekküllerinde, diğer gruplarla olumlu ilişkiler kurmayı başaran liderler için bu durum, karizmatik niteliklerini yansıtan prestij artırıcı bir eylem olarak görülmüştür. Böylelikle bengü taşlarda bu durumu yansıtan bir örnek olarak *kişi kazgan*- deyiimi yer bulabilmiştir.

Runik harfli eski Türk yazıtlarında bulunduğu bağlamlardan hareketle *kazgan*- eyleminin nesneleri, özneleri ve şartları ile *kazgak* olarak görülen unsurların, özellikle karizma ve karizmatik otoriteyle ilgili kavramlar etrafında bulunduğu saptanmıştır. Sosyal ve siyasi örgütlenmeyle yakından ilişkili olan *kagan*, *têgin*, *şad*, *ayguç*, *bodun* gibi özneler; otorite ve örgütlenmeyi ifade eden (*Türük*) *bodun*, *kagan* ve *ël* için; çeşitli değerli nesneleri, *ël*, *bodun*, ad san (nam), savunma ve saldırı savaşları; kağana hizmet ederek saygınlık ve mevki; atalara cenaze merasimi düzenleyip anıt mezar yaptırarak takdir ve son olarak diplomasi vasıtasıyla müttefik *kazgan*'arak karizma ve onun getirdiği otoriteyi elde etmişlerdir. Bu eylemleri tekrarlayarak eski Türk liderleri ve kağanlığın yönetici halkı olan Türk halkı otoritelerinin meşruiyetini sürdürme imkânı bulmuştur.

KAYNAKÇA

AKINCI VURAL, Z. B., COŞKUN, G. (2007). *Örgüt Kültürü İletişim, Liderlik, Motivasyon, Bağlılık ve Performans Açısından Değerlendirme*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

- ALYILMAZ, C. (2005). *Orhun Yazıtlarının Bugünkü Durumu*. Ankara: Kurmay.
- ALYILMAZ, C., (2011). "Zanabazar Güzel Sanatlar Müzesindeki Türk Eserleri". *Ötüken'den İstanbul'a Türkçenin 1290 Yılı (720-2010) From Ötüken to İstanbul, 1290 Years of Turkish Bildiriler / Papers*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 87-109.
- AYDIN, E. (2013). "Olon Nuur/Galuut (Moğolistan) Yazıtı Üzerine Notlar". *Bengü Beläk Ahmet Bican Ercilasun Armağanı* (ed. Bülent Gül). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 123-130.
- AYDIN, E. (2018). *Orhon Yazıtları (Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- AYDIN, E., ALİMOV, R., YILDIRIM, F. (2013). *Yenisey-Kırgızistan Yazıtları ve Irk Bitig*. Ankara: BilgeSu.
- BARFIELD, T. J. (1989). *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China, 221 BC to AD 1757*. Cambridge, Massachusetts: Blackwell Publishers.
- BAYAR, D., MUNKHTULGA, R., KHURELSUKH S. "The Olon Nuur Inscription". <https://bitig.kz/?lang=e&mod=1&tid=1&oid=267&m=1> (16.01.2025).
- BAYAT, F., ÇAMA, Ç. (2023). *Türk İnanaç Paradigmasında Kültler*. Çanakkale: Paradigma Akademi.
- BOZOK, E. (2022). "Eski Türklerde Askerlik". *Türk Diline Artzamanlı ve Eşzamanlı Bakışlar*. Çanakkale: Paradigma Akademi, 143-155.
- ÇAĞATAY, S., TEZCAN, S. (1976). "Köktürk Tarihinin Çok Önemli Bir Belgesi: Sogutça Bugut Yazıtı". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, 23-24: 245-252.
- DICK, G., METCALFE, B. (2001). "Managerial factors and Organisational Commitment: A Comparative Study of Police Officers and Civilian Staff". *The International Journal of Public Sector Management*, 14/2: 111-128.
- DİLEK, İ. (2020). "Kült Kavramı ve Söz Kültü". *Bilig-Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 95: 47-77.
- DİVİTÇİOĞLU, S. (2005). *Orta Asya Türk İmparatorluğu (VI-VIII. Yüzyıllar)*. Ankara: İmge Yayınları.
- ERCİLASUN, A. B. (2016). *Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- GOLDEN, P. (2017). *Türk Halkları Tarihine Giriş* (çev. Osman Karatay). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- GÜL, H. (2003). *Karizmatik Liderlik ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GÜL, H., Aykanat, Z. (2012). "Karizmatik Liderlik ve Örgüt Kültürü İlişkisi Üzerine Bir Araştırma". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16/1: 17-36.
- GÜNÇAVDI, G. (2017). "Karizmatik Liderlik: Alan Yazın Taraması". *Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, Ek 1: 21-34.
- HWANG, B. (1977). "Ancestor Cult Today". *Missiology*, 5/3: 339-365.
- İNAN, A., (1956). "Türk Etnolojisini İlgilendiren Birkaç Terim-Kelime Üzerine". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, 4: 179-195.
- JAGCHID, S., HYER, P. (2018). *Mongolia's Culture and Society*. London and New York: Routledge.
- JAGCHID, S., SYMONS, van J. (1989). *Peace, War and Trade Along the Great Wall*. Bloomington: Indiana University Press.
- KAFESOĞLU, İ. (2016). *Türk Millî Kültürü*. İstanbul: Ötüken.
- KORMUŞIN, I. V. (2017). *Yenisey Eski Türk Mezar Yazıtları: Metinler ve İncelemeler* (çev. Rysbek Alimov). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- MERT, O. (2015). *Köli Çor Yazıtı ve Anıt Mezar Kompleksi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

- ÖGEL, B. (1982). *Türklerde Devlet Anlayışı*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- ÖLMEZ, M. (2015). *Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları (Metin-Çeviri-Sözlük)*. Ankara: BilgeSu.
- RADLOFF, W. (1983). *Aus Siberien*. Leipzig: Weigal Nachfolger.
- SAVERY, L. K., SYME, P. D. (1996). "Organizational Commitment and Hospital Pharmacists". *Journal of Management Development*, 15/1: 14-22.
- ŞİRİN, H. (2016). *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- TAŞAĞIL, A. (2012). *Göktürkler I-II-III*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- TEKİN, T. (2010). *Orhon Yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- WEBER, M. (2012). *Bürokrasi ve Otorite* (çev. Bahadır Akın). Ankara: Adres Yayınları.

SORUMLU YAZAR
CORRESPONDING AUTHOR

ARŞ. GÖR. DR. RİZA TUNCEL
tuncelriza@gmail.com

ETİK KURUL İZİNİ
ETHICS COMMITTEE APPROVAL

ÇALIŞMADA HERHANGİ BİR ETİK KURUL
İZNİNE GEREK YOKTUR.
THERE IS NO NEED FOR ANY ETHICAL
COMMITTEE APPROVAL FOR THE STUDY.

DESTEKLEYEN KURUM/KURULUŞLAR
SUPPORTING-SPONSOR INSTITUTIONS OR
ORGANIZATIONS

HERHANGİ BİR KURUM/KURULUŞTAN DESTEK
ALINMAMIŞTIR.
NO SUPPORT WAS RECEIVED FROM ANY
INSTITUTION/ORGANIZATION.

KATKI ORANI
AUTHOR CONTRIBUTION PERCENTAGE

TEK YAZAR % 100
SOLE AUTHOR

ÇIKAR ÇATIŞMASI
CONFLICT OF INTEREST

HERHANGİ BİR ÇIKAR ÇATIŞMASI
BULUNMAMAKTADIR.
THERE IS NO CONFLICT OF INTEREST.

DEĞERLENDİRME
ASSESSMENT

İKİ DIŞ HAKEM / ÇİFT TARAFLI KÖRLEME
TWO EXTERNAL REFEREES / DOUBLE BLIND

BENZERLİK TARAMASI
SIMILARITY SCREENING

DERGİPARK, İNTİHAL.NET ÜZERİNDEN
YAPILMIŞTIR.
THE SCREENING WAS DONE THROUGH
DERGİPARK, İNTİHAL.NET.

TELİF HAKKI VE LİSANS
COPYRIGHT AND LICENSE

YAZARLAR DERGİDE YAYINLANAN
ÇALIŞMALARININ TELİF HAKKINA
SAHİPTİRLER VE ÇALIŞMALARI CC BY-NC 4.0
LİSANSI ALTINDA YAYIMLANMAKTADIR.

THE AUTHORS OWN THE COPYRIGHT OF THEIR
WORK PUBLISHED IN THE JOURNAL AND THEIR
WORK IS PUBLISHED UNDER THE CC BY-NC 4.0
LICENSE.

YAPAY ZEKÂ KULLANIMI
USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

ÇALIŞMADA YAPAY ZEKÂ
KULLANILMAMIŞTIR.
ARTIFICIAL INTELLIGENCE WAS NOT USED IN
THE STUDY.